

INFORMACIJA

AUGUSTO SCHLEICHERIO LIETUVIŲ KALBOS GRAMATIKAI – ŠIMTAS PENKIASDEŠIMT METŲ

Konferencija. 2006 metų gruodžio 6–8 dienomis Vilniuje ir Karaliaučiuje vykusia tarptautine mokslinė konferencija buvo paminėta Augusto Schleicherio (1821 02 19 Meiningen–1868 12 06 Jena) gramatikos 150-ųjų metinių sukaktis.

Vilniaus sesijoje gruodžio 6 dieną skaitytus pranešimus organizatoriai išskirstė pagal temas: pirmojo konferencijos posėdžio metu dėmesys buvo sutelktas į žymiojo 19-ojo amžiaus indoeuropeisto¹ Augusto Schleicherio asmenybę, o antrojo posėdžio metu – į pačią *Litauische Grammatik*. Šiltai konferenciją pradėjo Lietuvių kalbos instituto direktorė Jolanta Zabarškaitė, tokią pat kalbėjimo tonaciją pasakojimui apie Schleicherio asmenybę bei gyvenimą pasirinko ir profesionalus personalijų tyrinėtojas Algirdas Sabaliauskas, kuriam Schleicheris

buvęs mokslininko pavyzdžiu. Labai imlus kalboms, gabus, darbštus, užsispyręs – tai dalis apibūdinimų, kurie galėtų būti suvokiami kaip standartiniai žinomo lingvisto epitetai; bet taip pat esame įpratę manyti, kad žymus filologas turėtų būti ir solidus, rimtas, uždarakas ir gal kiek inertiškas, nes tik taip atrodo esant įmanoma daug nuveikti kalbotyros srityje. Bet Schleicheris dar mėgęs ir sportuoti (bent jau Sabaliausko pasakojimą girdėjusieji pratimus ant skersinio ir grūdinimosi šaltu vandeniu procedūras suvoks kaip žymiojo lingvisto kasdienybės dalį), domėjosi biologija, šniaukštė tabaką (tam skirta pasakojimo atkarpa iliustravo ypatingą Schleicherio valią ir ryžtą: kartą nusprendęs susidoroti su šiuo įpročiu, aistringasis tabako šniaukštikas susyk taip ir padarė), o gyvųjų kalbų mokytis Schleicheris buvo linkęs gal ir lengviausiu, bet ne visai įprastu (bent jau to meto požiūriu) būdu: bendraudamas su paprastais žmonėmis, sėdėdamas kartu su jais prie alaus bokalo, stebėdamas jų gyvenimą, dalyvaudamas jų šventėse ar apeigose. Pomėgis bendrauti alaus baruose, pasirodo, buvo sukėlęs ant kojų Austrijos–Vengrijos poli-

¹ Naujaisiu bibliografiniu nuorodų apie Augustą Schleicherį ir jo darbus galima rasti tinklapyje http://www.uni-protokolle.de/Lexikon/August_Schleicher.html.

cija, kuri labai uoliai domėjosi gabaus lingvisto veikla ir fiksavo jo pokalbius. Apie šią Prahos policijos interesų sritį ir turtingus policijos archyvus pasakoją konferencijos svečias iš Karolio universiteto (Praha) Ilja L e m e š k i n a s, prisipažinęs, kad dėl tų archyvinių įrašų apie Schleicherį gausumo vienu tarpu net nuogaštavo, ar žymusis filologas pats negalėjęs būti policijos agentu, bet, laimei, šie prelegento nuogaštavimai nepasitvirtinę. Jiŕis M a r v a n a s (Karolio universitetas, Praha) klausytojams pasakoją apie tai, kaip Schleicherio asmenybė ir darbai (ypač slavistikos srityje) buvo suvokiami ir vertinami (nuo žavėjimosi iki konfliktų) devynioliktojo amžiaus vidurio Prahoje. Vincentas D r o t v i n a s pristatė Schleicherio požiūrį į rankraštinį Jokūbo Brodovskio žodyną *Lexicon Germanio-Lithvanicum et Lithvanico-Germanicum*: šiam žodynui dėmesio Schleicheris skyrė jau studijoje „Lituanica“ (1853), jo citatomis iliustruotas ir *Litauische Grammatik* tekstas.

Antroji posėdžio dalis buvo skirta pačios Schleicherio gramatikos, gavusios pirmosios mokslinės lietuvių kalbos gramatikos apibūdinimą, tekstui analizuoti. Pranešimuose buvo apžvelgtos ir įvertintos visos Schleicherio gramatikos dalys: fonetika – Rima Bacevičiūtė pristatė lietuvių kalbos garsyno aprašą; morfologija – Antanas Smetona analizavo daiktavardžio darybos ypatumus, Jurgis Pakerys gretino priesaginių veiksmažodžių aprašus Schleicherio ir Fridricho Kur-

šaičio gramatikose; sintaksė – Loreta Semėnienė aptarė lietuvių kalbos linksnių ir prielinksnių vartojimą pagal Schleicherį, Artūras Judžentis nagrinėjo sudėtinio sakinio sintaksės aprašą, Jūratė Pajėdienė – kaip skirtingose *Sintaksės* dalyse (aptariant linksnių ir prielinksnių vartoseną, veiksmažodžio laikus ir sudėtinius sakinius) yra aprašyta laiko raiška. Visi pranešėjai Schleicherio pateiktą lietuvių kalbos gramatinį aprašą įvertino teigiamai. Tai labai pradžiugino Sabaliauską, konferencijos „gramatinės“ dalies laukusį su nuogaštavimu, kad jo numylėtinis galis būti supeiktas. Diskusijose konferencijos klausytojai atkreipė dėmesį į tai, kad pristatant gramatinės minties istoriją reikia apsvarstyti, kurie jos nagrinėjimo būdai būtų tinkamiausi: Saulius Ambrazas vertino šių dienų gramatiniam aprašui įprastų terminų pa(s)rinkimo ir pritaikymo galimybes, Vitas Labutis patarė labai atidžiai parinkti lietuviškus atitikmenis Schleicherio naudotiems gramatiniams apibūdinimams ir įvertinti galimus pavartoto gramatinio termino reikšmės supratimo pasikeitimus. Gramatinės dalies posėdžiui dirigavęs Smetona šią diskusiją užglaistė mintimi, kad kiekviena klastotė išduoda jos padirbinėtojų laikmetį ir nuo to nepabėgs nei Schleicherio, nei kitų gramatinės minties paminklų tyrinėtojai.

Paminėjus klastotes, atrodo, kad visai įdomu būtų peržiūrėti ir Schleicherio lietuvių kalbos aprašo modelio, ir gra-

matinių idėjų įtaką, tos įtakos atspindžius vėlesniuose gramatiniuose aprašuose, kartais netyčia (ar dėl tokios tradicijos nebuvimo), o kartais galbūt ir specialiai nenurodytus/nenurodomus pirminio idėjos šaltinio duomenis. Nes įtakos būta² (o gal dar ir esama?), todėl prieš rašant yra naudinga pasiskaityti ne tik naujausią gramatinę literatūrą, bet ir klasiką. Na, o klasiką Schleicherį skaityti tikrai įdomu ne vien dėl galimybės susipažinti su jo pateiktu gramatiniu lietuvių kalbos aprašu, bet ir dėl vokiško teksto paprastumo, kuris, aišku, lengvina skaitytojo, bet ne vertėjo (gramatikos vertimas į lietuvių kalbą yra artimiausiuose Alfonso Tekoriaus darbo planuose) dalią.

Antroji konferencijos dalis gruodžio 8 d. persikėlė į Karaliaučių. Rusijos valstybiniame I. Kanto universitete konferencijos dalyvių paklausti susirinkusiai publikai įžangos žodį tarė šio universiteto Filologijos ir žurnalistikos fakulteto

² Lietuvių kalbotyros istorijoje dažnai pabrėžiama, kad Schleicherio *Litauische Grammatik* buvo pirmoji mokslinė lietuvių kalbos gramatika, kurioje pirmą kartą taip plačiai ir nuosekliai, su Schleicherio veikalams būdingu sistemiskumu buvo aprašyta lietuvių kalbos struktūra. Ji turėjo didžiulį poveikį vėlesnėms lietuvių kalbos gramatikoms – ją gerai buvo išstudijavę Antanas Baranauskas, Antanas ir Jonas Juškos, Jonas Spudulis, Kazimieras Jaučius, Jonas Jablonskis, Kazimieras Būga ir kiti kalbininkai (žr. A. Sabalius, in *Lietuvių kalbos enciklopedija* 1999, 558).

dekanė Natalija Lichina, Lietuvos generalinio konsulato Kaliningrado srityje kultūros atašė Arvydas Juozaitis, Lietuvių kalbos instituto direktorė Zbarskaitė, buvo išklausti (tomis pačiomis temomis kaip ir Vilniaus posėdyje skaitytieji) Sabaliusko, Marvano, Lemeškinio ir Drotvino pranešimai. Po konferencijos posėdžio svečiai turėjo progą apžiūrėti miestą ir pasiklausti Juozaičio pasakojimo apie Karaliaučiaus žemėje išlikusius lietuviybės pėdsakus.

Perspektyvos. Sulaukus 150 metų Schleicherio *Litauische Grammatik* jubiliejaus, šios knygos ateities perspektyvas galima apibūdinti žodžiu *šviesios*, nes jau yra numatyta išleisti Schleicheriui skirtą tritomį, kurį sudarytų faksimilinis *Handbuch der litauischen Sprache*³ leidimas, gramatikos teksto vertimas su pastabomis

³ 1856 metais Prahoje išleista *Litauische Grammatik* yra tik pirmoji *Handbuch der litauischen Sprache* dalis, nes 1857 m. pasirodė *Litauisches Lesebuch und Glossar*, kurioje sudėta ne tik kitur jau skelbtos, bet ir paties Schleicherio užrašytos lietuvių tautosakos – dainų, mįslių, priežodžių, patarlių, pasakų. Pravartu būtų surengti ir šiuolaikišką antrosios leidinio dalies aptarimą, nes įdomūs ir vertingi ne tik joje sudėti tautosakos tekstai, bet ir Schleicherio prirašyti komentarai, teikiantys įvairios informacijos (pvz., apie kai kurių žodžių formų ypatumus ar vartosenos galimybes, apie Rėzos ar Nesselmanno kitaip užrašytus tekstų variantus ir pan.).

bei studija apie gabųjų indoeuropeistą Schleicherį ir jo lietuvių kalbos gramatiką. Tokį mokslinį projektą žada remti Lituanistikos tradicijų ir paveldo įprasminimo komisija, o aprašytąjį ringinį rėmė Lietuvos tūkstantmečio direkcija prie Lietuvos Respublikos Prezidento kanceliarijos bei Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.

Schleicherio *Litauische Grammatik* jubiliejui skirtas ringinys jo dalyviams suteikė progą dar kartą įsitikinti, kad gerai padaryti dalykai gali būti ir yra atsparūs laiko tėkmei: aptariamiosios gramatikos autoriui pavyko pateikti konstruktyvų, išsamų bei įdomų lietuvių kalbos gramatinį aprašą, atskleidžiantį pagrindinius lietuvių kalbos fonetikos, morfologijos ir sintaksės dėsningumus, kartu atkreipiantį skaitytojų dėmesį ir į praktinę kalbos vartojimo pusę (pristatydamas lietuvių kalbos linksnių ir prielinksnių vartoseną Schleicheris nevengė nurodyti, kad kai kurios konstrukcijos yra svetimos ir netinkamos), ir į aprašomos kalbos estetiką – gramatinis aprašas yra su poetiškais ar šmaikščiais pavyzdžiais iš gyvosios kalbos, tautosakos ar įvairių laikotarpių lietuvių literatūros (Mažvydo, Sirvydo, Daukanto, Stanevičiaus, Donelaičio ir kitų autorių raštų) tekstų.

Paminėjus gramatines iliustracijas, norisi jomis ir pasinaudoti, nes kartais

gramatinio aprašo pavyzdžiai iškalbingai atskleidžia gramatinio teksto autoriui rūpėjusius gyvenimiškus dalykus ar nuojautas. Schleicherio gramatikoje (p. 333) aptinkamas toks dialoginis eliptinis sakinys: *O kadà sugrįšzim? – kàd iszdýgs kùláczei*. Kuolaičiai išdygo. Tam reikėjo ilgo laiko tarpo – aprašytasis ringinys ir numatomas mokslinis gramatikos leidimas gali būti vertinami kaip Schleicherio sugrįžimo ženklai. To tritomio reikia tam, kad pirmoji mokslinė lietuvių kalbos gramatika būtų lengvai prieinama kiekvienam jos pageidaujančiam skaitytojui kokybišku (maloniai ir lengvai skaitomu) pavidalu (tiesa, jau kurį laiką *Handbuch der litauischen Sprache* galima surasti virtualioje *Digitized by Google* bibliotekoje (books.google.com), deja, šios skaitmeninės kopijos kokybė labai ėda akis). Ir vokiškai, ir lietuviškai pateiktas pačios gramatikos tekstas būtų nauja proga jį perskaityti, o naują perskaitymą jau būtų galima pavadinti tikroju Augusto Schleicherio sugrįžimu į Lietuvą. Tik šį kartą ne tik į Mažąją, su kurios žmonėmis 1852-aisiais tik keletą mėnesių bendraudamas jis sugebėjo puikiai pramokti lietuvių kalbos ir prisirinkti lietuvių kalbos duomenų, bet ir į Didžiąją, dabartinę, mūsų, kuriai ir šiandien šis gramatikos klasikas turi būti svarbus dėl gramatinės minties tradicijos išmanymo.

Jūratė Pajėdienė